

Principes voor de Digitale Samenleving

"Surveillance camera in the Provence" by Cezanne

De illustraties zijn gemaakt door kundige, maar kunstmatige schilders. De schilders zijn clusters slimme algoritmen, die op basis van een 'prompt' (de zin onder de schilderijen) inspiratie ophaalt in een gigantische (grotendeels online) database en maken wat zij denken dat aan de 'prompt' voldoet. De hier gebruikte algoritmen zijn ['Deep Dream Generator'](#) en ['DALL - E' versie 2](#).

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Principes voor de digitale samenleving 2022	5
I. Digitalisering vraagt democratische besluitvorming	5
II. Van maatschappelijke waarde en ethisch verantwoord	5
III. Organiseren en evalueren voor ethiek, verantwoording en controle	6
IV. Transparantie centraal	8
V. Rechten over data geregeld	9
VI. Juridische basis op orde	10
Hoe brengt u de principes in de praktijk?	14
Toelichting	15
Wat is de aanleiding voor de Principes voor de Digitale Samenleving?	15
Wat willen gemeenten met de Principes bereiken?	15
Hoe verhouden de Principes zich tot het veld en andere (normen-)kaders?	16
Hoe zijn de Principes tot stand gekomen?	17
Bijlage I: Partners en geconsulteerde partijen	19
Bijlage II: Initiatieven, rapporten, handreikingen en communities	20
Agenda's, handreikingen en andere documenten VNG	20
Principes, kaders, declarations	20
Rapporten	20
Communities en initiatieven	21
Instrumenten en toolkits	22

Inleiding

In 2019 stelden gemeenten op de ALV van de VNG de '[Principes voor de Digitale Samenleving](#)' vast, op basis van een set ontwikkeld door gemeenten Amsterdam en Eindhoven. Voor het eerst gaven gemeenten gezamenlijk hun ambities en wensen weer over de manier waarop digitalisering en dataverzameling op straat zou verlopen. En vooral: onder welke voorwaarden. Dataverzameling voor puur economisch gewin was van tafel, interoperabiliteit en burgerparticipatie kregen een podium.

De wereld is sindsdien snel veranderd. De mogelijkheden van technologie nemen alsmaar toe, de impact blijft ons verrassen. In positieve zin, maar de inzet van data door de overheid blijkt ook buitengewoon ongewenste gevolgen te kunnen hebben. Voor gemeenten is dit aanleiding om de originele principes aan te scherpen en uit te breiden. Met principes die democratische besluitvorming centraal stellen en ethiek en risico's een vaste plek geven in die besluitvorming.

Gemeenten willen ook duidelijk maken hoe zij naar specifieke technologieën kijken. Tijdens de coronacrisis is in binnen- en buitenland een belangrijk gesprek ontstaan over de inzet van biometrische -technologie, zoals gezichtsherkenning. Gemeenten vinden de risico's van deze technologie te groot in verhouding tot het nut, zeker omdat de '*checks and balances*' voor de inzet van technologie überhaupt niet sterk genoeg zijn. Daarom willen zij deze technologie tot nader order uitsluiten.

De vernieuwde Principes geven daarmee de nieuwste inzichten en ambities van gemeenten over de digitale samenleving weer. Dat gemeenten de principes vaststellen, betekent niet dat zij hier al voor honderd procent aan kunnen voldoen, maar dat zij gezamenlijk de komende jaren hard zullen werken om de Principes in de praktijk te brengen.

Daarnaast, misschien bovenal, zijn de principes een uitnodiging voor een gesprek. Als nieuw en prikkelend startpunt van een doorlopende discussie over welke richting onze digitale samenleving op moet bewegen. Met onze medeoverheden, kennisinstellingen en marktpartijen. Maar natuurlijk vooral met onze inwoners, via democratische vertegenwoordigers, ethische commissies en rechtstreeks.

Het is in die gesprekken dat nieuwe inzichten ontstaan, om de principes verder aan te scherpen en uit te diepen. Zo groeien de ze door. Hopelijk niet alleen voor gemeenten, maar als onderdeel van de breed gedragen wens van een gedeeld normenkader voor digitalisering. Deze principes zijn daarin het gemeentelijk aanbod.

Tegelijkertijd nodigen wij elke organisatie, van kennisinstelling tot onderneming, uit om hun steun uit te spreken voor deze principes. Zo laten we zien dat we gezamenlijk technologie veilig, inclusief en verantwoord inzetten.

In gesprek over de principes

Wilt u met uw raad of college in gesprek over de principes? De VNG ondersteunt u hierin graag, als onderdeel van onze 'roadshow' over de digitale samenleving, publieke waarden en ethiek. U kunt hiervoor contact opnemen met ons team Digitale Ethiek via digitale-ethiek@vng.nl.

Gemeenten en andere publieke organisaties kunnen ook terecht bij het [Kennisnetwerk Data en Samenleving](#). Een omgeving om ervaringen te delen en discussie te voeren, over de principes, maar bijvoorbeeld ook hoe je ethiek in de organisatie laat landen via ethische commissies, verantwoorde inzet van data, sensoren en ontwikkelingen rond innovatieve technologie.

Heeft u andere vragen of opmerkingen over de Principes? Ook dan kunt u bij ons terecht via digitale-ethiek@vng.nl.

Principes voor de digitale samenleving

Wij, de Nederlandse gemeenten en elke partij die ze onderschrijft, hanteren bij de inzet van digitalisering en innovatieve technologie in de openbaar toegankelijke ruimte de volgende principes:

I. Digitalisering vraagt democratische besluitvorming

Aan de inzet van technologie in de openbaar toegankelijke ruimte gaat democratisch gelegitimeerde besluitvorming vooraf, op basis van plannen waarin onder meer het beoogde doel, aanpak, evaluatie-termijnen en de kansen en risico's voor maatschappij en publieke waarden zijn beschreven. Zo geven we uitvoering aan de kaderstellende rol van de gemeenteraad en het inzicht dat digitalisering politiek van aard is, met ruimte voor lokale afwegingen.

Toelichting

Technologie heeft een grote invloed op onze digitale samenleving en onze levens hierbinnen. De roep is daarom groot voor meer inwonersbetrokkenheid bij de inzet van technologie, specifiek in onze publieke ruimte. Om de kansen van technologie te grijpen, maar juist ook voor controle en bijsturing.

Het belangrijkste en krachtigste instrument dat wij hiervoor hebben zijn onze democratische instituties, de gemeenteraad en het college van Burgemeester en Wethouders. Daarom zetten wij deze instituties vooraan, in deze principes én als poortwachter op de inzet van technologie.

Inwoners die zich niet kunnen vinden in bijvoorbeeld een camera in hun woonwijk, hebben in de gemeenteraad een eerste aanspreekpunt bij hun gekozen vertegenwoordigers. In het gesprek met én tussen vertegenwoordigers kan het inzicht groeien in hoe wij als maatschappij technologie verantwoord inzetten. Een versterking van de mogelijkheden tot inwonerparticipatie, in lijn met het Wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau, biedt daarvoor extra mogelijkheden, zoals het 'uitdaagrecht'.

II. Van maatschappelijke waarde en ethisch verantwoord

De inzet van technologie, online en in de openbaar toegankelijke ruimte, dient bij te dragen aan publieke waarden en de aanpak van maatschappelijke opgaven, zoals bereikbaarheid, veiligheid, klimaatdoelstellingen en leefbaarheid. De inzet voldoet aan de meest recente inzichten over digitale grondrechten en de ethische toepassing van technologie, zoals dat de mens centraal staat en deze zich onbespied en anoniem kan bewegen in de openbaar toegankelijke ruimte. We stimuleren andere partijen om dit principe ook voorop te stellen.

Toelichting

Bij de inzet van technologie worden allerlei waarden tegen elkaar afgewogen. In deze principes en de sub-principes concretiseren

"Councilmen in discussion about technology" by Vermeer

we enkele van deze waarden. Maatschappelijk nut moet voorop staan als we deze waarden afwegen. Zo start ons denken over technologie niet bij de tool, maar bij het doel.

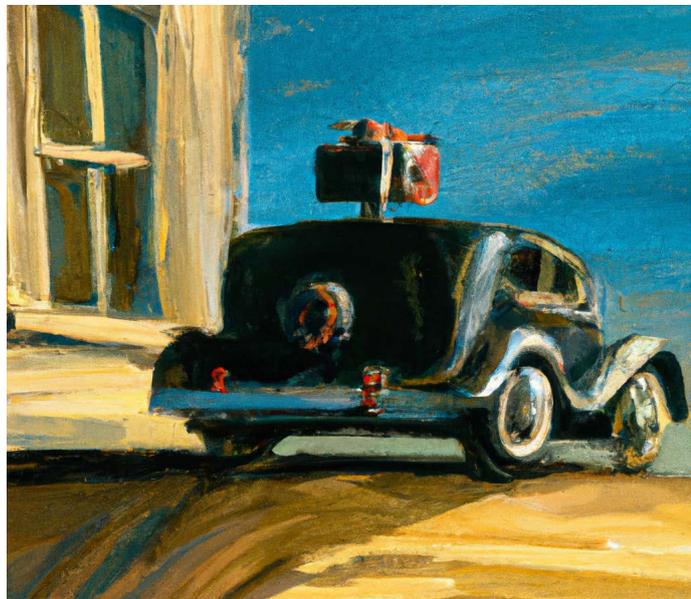
Dit betekent bijvoorbeeld dat het niet is toegestaan om vanuit puur economisch gewin data in de openbare ruimte te verzamelen, te verwerken en eventueel te verkopen. Het model van de 'dataslurper' maakt wat ons betreft niet de sprong van de digitale leefwereld naar de fysieke leefwereld.

Het uitgangspunt is dat mensen zich anoniem en onbespied in de openbare ruimte moeten kunnen bewegen. Wij zien dat sensor- en cameratechnologie (en de achterliggende data- en algoritme-infrastructuur) dagelijks krachtiger, makkelijker toepasbaar en goedkoper wordt. En daarmee breed inzetbaar voor maatschappelijk nut. Maar die inzet moet steeds vooraf gegaan worden door een afweging tussen betrokken waarden, voor afzonderlijke toepassingen en systemen in samenhang. Het risico bestaat immers dat door introduceren en verbinden van technologie onbewust, 'per ongeluk', een surveillance-infrastructuur wordt aangelegd. Specifiek voor de inzet van biometrische surveillancetechnologie, zoals gezichtsherkenning, en het individueel volgen van mensen maken wij de afweging dat hun nut niet in verhouding staat tot de risico's voor publieke waarden. Gemeenten sluiten deze technologie voor hun taakuitoefening daarom uit. Voor hun positie als ketenpartner met de politie gelden maximale waarborgen, zoals een heldere juridische basis.

Subprincipes

2.1: We volgen in de openbaar toegankelijke ruimte nooit individuele personen en werken niet met biometrische surveillancetechnieken, zoals gezichtsherkenningstechnologie. Hiervan kan alleen worden afgeweken op basis van een specifieke juridische grondslag voor de uitvoering van werkzaamheden door de Politie.

2.2: We zetten technologie in voor maatschappelijk waarden en maken een risicoanalyse voor negatieve effecten. Specifiek het risico op het 'chilling effect' bij sensortechnologie en het risico op discriminatie en stigmatisering, wanneer keuzes gemaakt worden over een specifieke doelgroep of geografie. Daarbij kijken we niet alleen naar de individuele toepassing, maar ook naar het effect van (het netwerk van) data-, sensor- en AI-systemen en het effect van 'stapelings' daarvan.

"Car with a camera attached to it" by Edward Hopper

III. Organiseren en evalueren voor ethiek, verantwoording en controle

Het doel, de kansen en de risico's van technologie voor maatschappelijke opgaven, publieke waarden, grondrechten en ethiek worden vooraf in kaart gebracht en doorlopend geëvalueerd, in proportie tot de mogelijke positieve en negatieve effecten. Bij elke nieuwe bestuursperiode wordt de inzet van technologie door het college geëvalueerd. We leren zo van de praktijk, ontwikkelen 'moresprudentie' over verantwoorde inzet en kunnen de inzet bijstellen of staken.

Toelichting

Een beslissing over de inzet van technologie vraagt een goede informatiepositie over de verwachte effecten. Technologie heeft de gewoonte ons hierin te verrassen, dus ten minste één keer per bestuursperiode actualiseren we onze uitgangspunten en het genomen besluit.

De mogelijke effecten van een waterdruksensor zijn minder spannend dan van een 4K-camera. We hanteren

daarom, in lijn met de Europese AI Act, een 'risicoperspectief': naarmate de kans op negatieve impact van een technologie groter is, gelden strengere eisen aan de inzet en verantwoording. Voor een waterdruksensor is de afweging snel en makkelijk gemaakt, voor de camera ligt er meer huiswerk.

De (ethische) lessen zijn naar verwachting goed deelbaar en bruikbaar. Daarom stimuleren we de ontwikkeling en het delen van 'moresprudentie', als houvast voor de inzet van technologie.

Subprincipes

3.1: We definiëren vooraf het vraagstuk en de wijze waarop technologie hieraan kan bijdragen. We laten de keuze van het type technologie én bijvoorbeeld de hoeveelheid sensoren afhangen van het doel dat het moet dienen. We beoordelen altijd alternatieven en streven naar 'techniekminimalisatie'. Wanneer de maatschappelijke meerwaarde er niet (meer) is, wordt de technologie niet (langer) toegepast.

Commission discussing ethical questions, impressionist painting

3.2: Bij de inzet van technologie brengen we de publieke waarden die gediend worden en/of in het geding komen in kaart en maken we een transparante afweging van mogelijk botsende waarden. Denk aan veiligheid versus privacy of individueel belang versus collectief belang. We hanteren hierbij de [Impact Assessment Mensenrechten en Algoritmen](#) (IAMA), de [Ethische Data Assistent](#) (DEDA) of een soortgelijk instrument en de risico-benadering uit Europese AI-wetgeving. We voeren het gesprek over mogelijke botsingen en nemen dit mee in onze afweging.

3.3: We standaardiseren waar mogelijk de uitvoering en documentatie van ethische processen, ten behoeve van eenduidige beoordeling, kennisdeling en ontwikkeling van nieuwe normen ('moresprudentie').

3.4: We brengen voorafgaand aan de inzet van technologie de functionele, ethische en juridische life cycle ervan in kaart. Dit betekent dat we voor iedere toepassing bedenken hoe de kenmerken van bijvoorbeeld de sensor en de achterliggende technologie zich mogelijk ontwikkelt en hoelang deze in de openbaar toegankelijke ruimte mag en kan blijven. Als die periode verstreken is, evalueren we de toepassing op doelmatigheid, rechtmatigheid en proportionaliteit en beslissen we op basis van vooraf gestelde criteria in het toepasselijke bestuurlijke gremium over eventuele verlenging.

3.5: Sommige technologie ontwikkelt zich snel, bijvoorbeeld door zelflerende elementen. Hiervoor geldt een zwaardere proportionaliteitstoets. Als deze leidt tot wijziging in functie en/of potentiële impact, wordt een evaluatie- en beslistraject doorlopen.

3.6: Voor de inzet van technologie in de openbaar toegankelijke ruimte kunnen we een sensor- en cameraplan ontwikkelen, ter ondersteuning van evaluatie en democratische controle.

3.7: Elke dataset, sensor en algoritme heeft een verantwoordelijke functionaris die bekend en benaderbaar is. Deze persoon ziet toe op de wettelijke bepalingen en de verplichtingen op het gebied van registratie, informatie, verantwoording en evaluatie. Deze persoon geldt als aanspreekpunt binnen en buiten de organisatie, tenzij dit elders is belegd. Als blijkt dat een technologische toepassing in de buitenruimte niet aan de verplichtingen voldoet, staat deze uit. Ontbreekt een verantwoordelijke, dan wordt de toepassing direct verwijderd.

3.8: We stimuleren de organisatie van onafhankelijke toetsing op onder meer de proportionaliteit en

doelmatigheid van de inzet van technologie in de openbaar toegankelijke ruimte, bijvoorbeeld via een ethische commissie of een rekenkamer. Hierbij worden inwoners en bijvoorbeeld belangengroepen met experts betrokken.

Ethische commissie – gemeente Enschede

De gemeente Enschede heeft in 2020 een Ethische Commissie ingericht. Deze commissie bestaat uit experts van buiten de gemeentelijke organisatie die onafhankelijk van het gemeentebestuur en de ambtelijke organisatie antwoord geeft op ethische vragen. De commissie dient als kennisplatform en klankbord en is daarmee een informeel adviesorgaan. Zij heeft geen formele functie als gemeentelijke commissie.

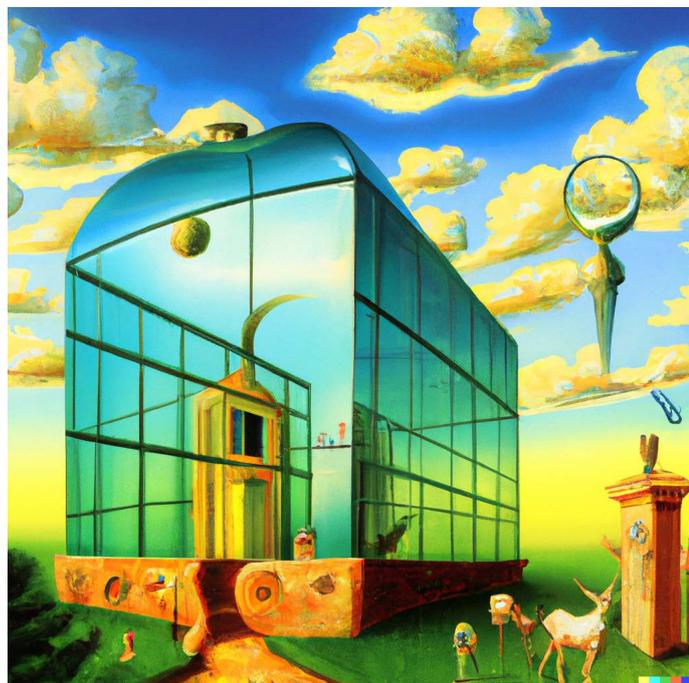
De leden van de [Ethische Commissie](#) Commissie maken een afweging tussen de individuele belangen van inwoners, de collectieve, maatschappelijke belangen binnen Enschede en de politiek-bestuurlijke realiteit van de gemeente. De leden komen drie tot vier keer per jaar bij elkaar, de adviezen en vergaderverslagen zijn openbaar.

IV. Transparantie centraal

Wij zijn transparant en informeren inwoners en ondernemers actief over technologie en dataverzameling in de openbaar toegankelijke ruimte. Op het niveau van de specifieke toepassing, de koppeling met andere systemen en datasets en de keten van betrokken organisaties.

Toelichting

Een functionerende democratie vraagt dat alle betrokkenen een sterke informatiepositie hebben, om hun rol bij de verschillende 'checks and balances' te vervullen. Inwoners moeten bijvoorbeeld weten welke technologie in hun omgeving aanwezig is, met welk doel en wat er in de keten verder mee gebeurt. Dan pas kunnen zij beoordelen of ze dit bij hun vertegenwoordiger willen aankaarten. Dit is externe transparantie en stelt eisen aan onder meer vindbaarheid, begrijpelijkheid en volledigheid.

"Glass House" by Salvador Dalí A symmetrical government building that is made of transparent material seen from a distance on a sunny day

Transparantie naar buiten stimuleert ook interne transparantie. Dat binnen de organisatie sprake is van goede herleidbare documentatie over zaken zoals de methode die wordt toegepast, de broncode, gebruikte data, autorisatie, classificatie, institutioneel beheer, databeheer, kwaliteitsbeheer, maatregelen voor robuustheid, security, privacy en ethiek, life cycle management, eigenaarschap, variabelen en parameters.

Subprincipes

4.1: We zijn transparant over de inzet van technologie, de wijze waarop privacy en beveiliging van gegevens is geborgd, de juridische, maatschappelijke en ethische onderbouwing en criteria, de keuzes die we op basis daarvan maken, de wijze waarop dit leidt tot besluiten of ander (overheids-)handelen en welke resultaten we hiermee bereiken. Dit draagt eraan bij dat inwoners in staat zijn hun controlerende en democratische rol te vervullen en onderbouwd beroep te kunnen doen op rechtsmiddelen.

4.2: Algoritmen en sensoren die wij inzetten in de openbaar toegankelijke ruimte, worden geregistreerd in een algoritme- en sensorenregister. We geven prioriteit aan technologie met potentieel de grootste impact op inwoners. Deze registers zijn publiek toegankelijk.

Algoritme- en sensorenregistratie

Vanuit politiek en wetenschap klinkt een sterke oproep voor de registratie van impactvolle technologie, voor de versterking van de 'checks and balances' op de inzet ervan. Inzicht in de aanwezigheid en onderbouwing van technologie maakt controle en publieke verantwoording mogelijk. Ook is dit een vereiste voor de toekomstige verplichtingen rond (her-)gebruik van overheidsinformatie.

Overheden werken samen aan registraties van algoritmen en sensoren. Meer weten? Neem contact op via het Kennisnetwerk Data en Samenleving.

Sensorenregistratie via SensRNet

[SensRNet](#) geeft inzicht in waar sensoren zich bevinden in de openbare ruimte, welke data ze verzamelen en wie de eigenaar is. Het vormt mogelijk de opmaat naar een nationaal sensorenregister. Het project omvat naast de technische ontwikkeling van het register ook de organisatie van wet- en regelgeving, de governance en financiering van het register.

4.3: We brengen de inzet van technologie in de openbaar toegankelijke ruimte actief en begrijpelijk onder de aandacht van inwoners. We zorgen voor herkenbaarheid van sensoren, in balans met de inpasbaarheid in de openbaar toegankelijke ruimte. Bijvoorbeeld door sensoren van een kleur te voorzien of bordjes te plaatsen met informatie over het doel en een verwijzing naar een sensorenregister. Wanneer inpasbaarheid zwaarder weegt, geldt een grotere informatieplicht op andere plekken van het gebied.¹

4.4: We organiseren periodiek een dialoog met inwoners en ondernemers over de toepassing van technologie in de openbaar toegankelijke ruimte, zoals via de methode 'Begeleidingsethiek'². Zo stimuleren we het maatschappelijk debat en leren we van en met inwoners of de toepassing daadwerkelijk bijdraagt aan het behalen van de doelen, welke waarden geraakt worden en of er alternatieven zijn. Daarbij is vooraf duidelijk hoe deze dialoog zich verhoudt tot besluitvorming in bijvoorbeeld gemeentebestuur of ethische commissie.

In gesprek over ethiek

De term 'ethiek' heeft als reputatie dat het erg abstract en ongrijpbaar is. Als een project tegen ethische vragen aanloopt, wil het dan ook nog wel eens vastlopen. Want waar begin je als de vraag opkomt 'moeten we dit wel willen?'

Die reputatie is niet meer helemaal terecht, mede doordat er allerlei handreikingen en methodes zijn ontwikkeld om in bijvoorbeeld een project of bestuurlijke context concreet en handelingsgericht over ethiek te praten. Meer weten? Zie [vng.nl](#).

Aanpak Begeleidingsethiek

Eén zo'n methode is 'begeleidingsethiek'. Stakeholders zoals ambtenaren, bestuurders en inwoners gaan begeleid in gesprek. De nadruk ligt op hoe een technologie verantwoord ingezet kan worden en het resultaat is een set duidelijke handelingsperspectieven.

Verslagen van al uitgevoerde sessies staan online. Zoals het [gesprek van de gemeente Breda](#) over de inzet van drones om onder meer zwerfafval en ondermijnende activiteiten op een bedrijventerrein op te sporen.

V. Rechten over data geregeld

Het verzamelen, beheren en bewaren van data voldoet aan geldende wet- en regelgeving. Een individu heeft daarbij beschikkingsrecht op data over hem of haar. Zij kan deze gegevens inzien, laten verwijderen, rectificeren en aanvullen en zij beslist of de data gedeeld mag worden met anderen en wat er verder mee gebeurt. Verzamelde data is verder open, toegankelijk voor publiek belang en deelbaar. Dit geldt ook voor data die door private partijen in de buitenruimte wordt verzameld en haar waarde aan die buitenruimte ontleent. Dit alles

¹ Gemeenten en de Provincie Noord-Brabant werken aan [communicatieproducten over sensoren](#).

² De methode én de verslagen van cases die al zijn behandeld zijn te vinden op [begeleidingsethiek.nl](#).

uiteraard voor zover wet- en regelgeving, veiligheidsrisico's of beschikkingsrechten op data dit niet beperken.

Toelichting

Inwoners hebben [regie op hun eigen gegevens](#). Als een inwoner bijvoorbeeld haar kenteken heeft afgegeven om mee te doen aan een 'spits mijden'-programma, is zij degene die beslist of die data ook voor andere doelen gebruikt mag worden. Uiteraard is dit beschikkingsrecht beperkt door wetgeving: zoals over wijzigingsrechten, de vernietiging van data of onrechtmatige verwerking. Het staat inwoners immers niet vrij hun geboortjaar te wijzigen. Dit beschikkingsrecht, maar ook de transparantie-ambities, vragen natuurlijk dat de data- en informatiehuishouding van gemeenten op orde is. Oók data hoort daarbij thuis in het archief, ook als dit niet in fysieke archiefkasten op een kantoor past. En het proces van dataverzameling, archivering en inzage (door inwoners én API's) moet goed zijn ingeregeld.

"Person accessing data" by Rembrandt

De verzamelde data gaat over levens en leefomgeving, dus is het logisch dat die ook van de maatschappij is. Een simulatie van de openbare ruimte was er immers niet geweest zonder dat de maatschappij die openbare ruimte ook gezamenlijk gemaakt heeft. Daarom is de data zo veel mogelijk open. Dit stimuleert samenwerking tussen inwoners, marktpartijen, (kennis-)instellingen en overheden.³ Dit zorgt voor de ontwikkeling van innovatieve businessmodellen die een alternatief bieden voor het 'winner-takes-most' model, waarbij enkele partijen het merendeel van de data voor zichzelf alleen houden.

Subprincipes

5.1: Waar mogelijk vermijden we het gebruik van persoonsgegevens.⁴

5.2: Reeds bij het uitzetten van een inkooptraject voor het verzamelen en gebruik van (sensor-)data leggen we afspraken over rechten over data vast. Het uitgangspunt hierbij is dat we als gemeente altijd de rechten over de verzamelde data willen hebben. We stellen eisen aan leveranciers dat onze data niet verkocht mag worden aan derden en niet voor andere doeleinden gebruikt mag worden dan overeengekomen.

VI. Juridische basis op orde

De inzet en het gebruik van technologie kent een solide juridische basis. Deze is vooraf op een leesbare en democratisch toetsbare wijze in kaart gebracht, terug te vinden in de beleidsonderbouwing en doorvertaald naar afspraken tussen (keten-)partners en inkoopcontracten met private partijen. Hierin zijn de inzichten over ethiek, digitale grondrechten en publieke waarden verwerkt tot juridische bindende bepalingen. Zo worden die inzichten ingezet om de ontwikkeling van de digitale samenleving in lijn te brengen met onze publieke waarden.

Toelichting

Als maatschappij leggen we de belangrijkste afwegingen en afspraken vast in juridische instrumenten. Dit gebeurt in allerlei vormen en op allerlei niveaus. Zoals wetgeving waar jarenlang (Europees) over onderhandeld wordt, een lokale verordening op basis van een VNG-model en de contractsbepalingen met een leverancier.

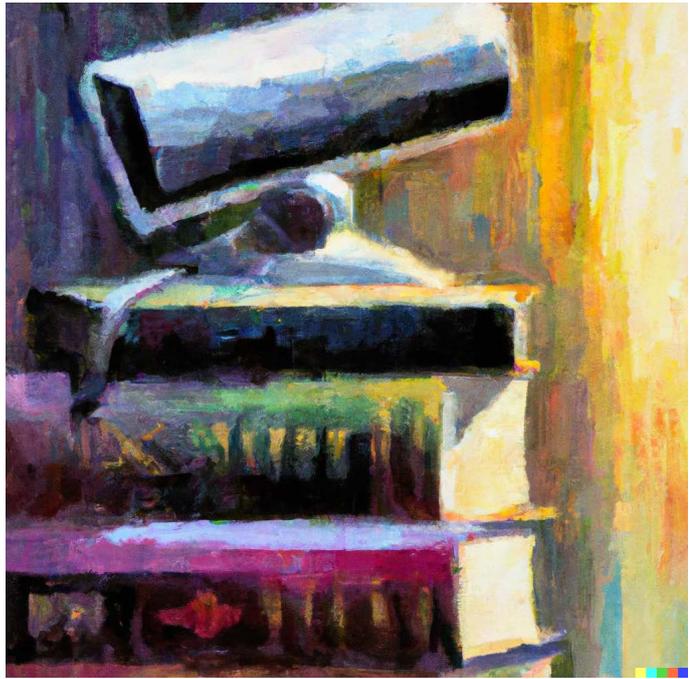
³ Een [voorbeeld van gedeeld gebruik](#) van data over de buitenruimte is van het ministerie van IenW met Mercedes-Benz.

⁴ TNO beschrijft de aanpak om niet naar personen, maar naar 'situaties' te kijken in haar rapport

'[Smart Cities voor Publieke Veiligheid: Ervaringen en Geleerde Lessen uit de Praktijk](#)', uitgevoerd voor de Impact Coalitie Safety & Security.

Wij constateren met onze medeoverheden dat er op het gebied van digitalisering en innovatieve technologie veel juridisch werk ligt, waarbij de duiding en kaderstelling achterloopt op de vlotte technologische ontwikkeling. Daarom willen wij gezamenlijk sterker normstellend optreden.⁵

Wij werken daarom met de andere overheden de komende jaren aan een gedeeld normenkader. Wij baseren ons hierbij op lessen en best practices uit de (experimentele) praktijk en inzichten uit de politiek-maatschappelijke dialoog. Specifiek werken wij gezamenlijk aan de doorvertaling in inkoopvoorwaarden. Als krachtig instrument dat richting geeft aan het veld en comfort geeft om technologie in te zetten, omdat de voorwaarden zeker stellen dat dit gebeurt conform een breed gedragen juridisch- en ethisch kader.

Books of law as a solid foundation for a surveillance camera, impressionist painting

Subprincipes

6.1: We ontwikkelen inkoopvoorwaarden specifiek voor de bescherming van grondrechten, mensenrechten en ethische normen die van toepassing zijn op de inzet en inkoop van technologie, alsmede voor de uitvoering van deze principes. We streven naar het opnemen in bestaande standaarden, zoals [GIBIT](#). Bij de ontwikkeling hiervan voeren we een open dialoog met marktpartijen. Zo zorgen we ervoor dat alle belangrijke aandachtspunten, en daarmee de afwegingen rondom publieke waarden, grondrechten en ethiek, een plek krijgen in de eisen richting leveranciers.

6.2: Specifiek bij de inkoop van data toetsen we of de data verzameld is conform geldende wetgeving en toepasselijke principes, zoals het [MVI-manifest](#) en [Tada](#) en ontwikkelen ook hiervoor specifieke inkoopvoorwaarden.

6.3: We passen 'privacy en security-by-design' als harde eis toe bij de inzet, ontwikkeling en inkoop van technologie. We hanteren de Baseline Informatiebeveiliging Overheid (BIO) en voeren een Data Protection Impact Assessment (DPIA) uit aan het begin van een project als we gebruik willen maken van technologie, om vraagstukken rondom privacybescherming en informatiebeveiliging tijdig te adresseren.

6.4: We zien dat er juridische en ethische discussie bestaat over de uitleg van definities en bepalingen in de Algemene Verordening Gegevensbescherming. Specifiek zien we dat bij complexere gestapelde of gekoppelde systemen juridische discussie kan ontstaan of iets een (indirect herleidbaar) persoonsgegeven is en/of welke betrokken partij verwerkingsverantwoordelijk is. Zolang daar onduidelijkheid over bestaat, gaan we ervan uit dat sprake is van een persoonsgegeven en/of dat de gemeente verwerkingsverantwoordelijke is, om inwoners de hoogste beschermingsgraad te bieden.

6.5: Wanneer een private partij of individuele burger sensoren plaatst in de publieke ruimte, is deze partij gebonden aan alle geldende wet- en regelgeving alsmede aanvullende kaders en richtlijnen. We onderzoeken met andere overheden de mogelijkheid en wenselijkheid van een meld- en vergunningplicht voor niet-particuliere private sensoren.

6.6: We roepen private partijen die technologie inzetten in de openbaar toegankelijke ruimte op om de door hen uitgevoerde DPIA te delen met gemeenten voor publicatie, voor de versterking van de transparantie, compliance en good practice.⁶

⁵ Zie hiervoor de '[Kamerbrief hoofdlijnen beleid voor digitalisering](#)'

⁶ Zie [Public London Charter, principe 4.6.7](#).

VII. Toegankelijke, veilige en gedeelde digitale technologie

Digitale infrastructuur in de openbaar toegankelijke ruimte voor dataverzameling en (her-)gebruik is voor iedereen beschikbaar en toegankelijk. Gemeenten voeren waar mogelijk regie op gebruik, inrichting en toegang en stimuleren samenwerking tussen inwoners, marktpartijen en kennisinstellingen in de ontwikkeling van toepassingen voor maatschappelijk nut. Hiertoe is de technologie veilig, inzichtelijk, koppelbaar en deelbaar. Zij is ingericht in lijn met de principes voor Common Ground, conform wet- en regelgeving en richtlijnen rond privacy en security, met toepassing van de FAIR-principes, en maakt gebruik van (open) standaarden, interfaces en protocollen om leveranciersafhankelijkheid te voorkomen.

Toelichting

Een open digitale infrastructuur, zoals bekabeling en clusters met sensoren, creëert de ruimte voor inwoners ('citizen science') en (kleine) bedrijven om zonder de drempel van forse hardware-investeringen toepassingen te ontwikkelen voor maatschappelijk nut. Dit voorkomt ook verrommeling van de boven en ondergrond met (drie-)dubbele hardware. Wij pakken hier waar mogelijk regie en stimuleren samenwerking in de 'quadruple helix' om de ontwikkeling van nieuwe interoperabele businesscases te stimuleren.

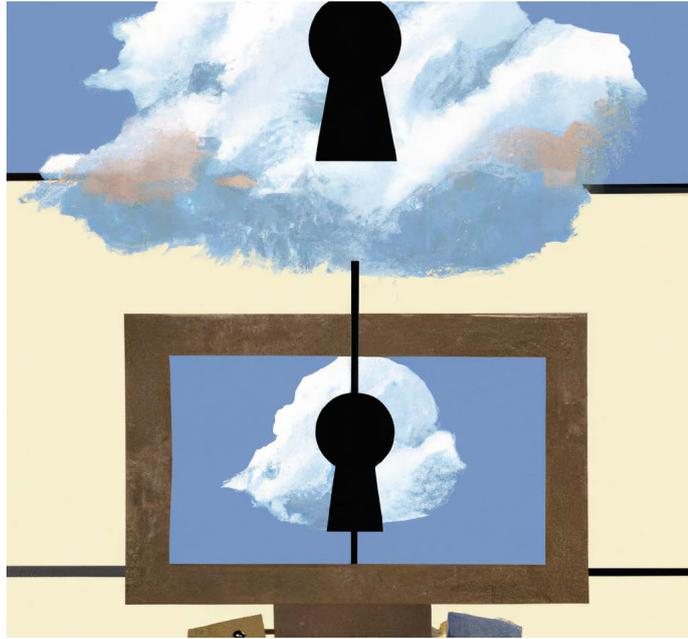
Dit is geen vanzelfsprekendheid, daarom gelden verschillende criteria gericht op interoperabiliteit, gezamenlijke ontwikkeling en kennisuitwisseling. In het bijzonder wordt leveranciers-afhankelijk bij de inzet van nieuwe technologie voorkomen.

Dit principes gaat ten slotte nader in op de eisen die gelden om het uitgangspunt van privacy- en security-by-design te borgen. In het bijzonder is er aandacht voor soft- en hardwareminimalisatie, als randvoorwaarde voor data-minimalisatie.

Subprincipes

7.1: We dragen bij aan de Common Ground-principes en passen ze toe in architectuur en informatiemodellen voor de herinrichting van de informatievoorziening, zodat wij onze dienstverlening en bedrijfsvoering kunnen verbeteren.

7.2: We vragen leveranciers de ontwikkeling van (maatwerk-)technologie deelbaar en herbruikbaar te maken. Door middel van de scheiding van inwinning, verwerking en het gebruik van data en platformafhankelijke ontwikkeling van modellen en toepassingen daarvan.

"Painting with a monitor in the center, with a large padlock in front of it, with a blue background and small clouds" by Magritte

"Painting by Edgar Degas with a monitor in the center with a big lock surrounded by monitors"

7.3: We delen kennis en best practices met collega-gemeenten en (keten)partners ter bevordering van de veiligheid van digitale infrastructuur en toegepaste technologie.

7.4: We dragen zorg voor veilige hardware en een veilige digitale infrastructuur en passen 'privacy en security by design' toe als harde eis bij inkoop. We stellen strikte (informatie)veiligheidseisen aan onszelf, partners en leveranciers voor onder meer sensoren, databases, servers en koppelingen. Deze eisen zijn in lijn met bestaande standaarden, beleid en regelgeving.

7.5: We zetten in op soft- en hardwareminimalisatie. Dit is een randvoorwaarde voor data-minimalisatie en beperkt de soft- en hardwarematige ruimte voor function-creep.

Hardwarematige beperking

Hardwarematige beperking betekent dat we niet méér sensoren of camera's ophangen dan noodzakelijk voor het doel en dat deze ook niet meer kunnen dan voor dat specifieke doel nodig is. Druktemeting kan bijvoorbeeld ook met een lage-resolutiecamera. Een 4K-camera ophangen zet de deur open voor 'function-creep': gebruik waarvoor de camera niet initieel is ophangen. Softwarematige beperking is bijvoorbeeld zorgen dat een sensor alleen in bepaalde periodes monitort of pas bij een bepaald aantal mensen begint met tellen.

Het AMS Institute onderzoekt [verschillende manieren voor hardwareminimalisatie](#). Zij hebben onder meer een '[Responsible Sensing Toolkit](#)' ontwikkeld en onderzoeken het effect van de '[shuttercam](#)' op hoe inwoners veiligheid en privacy ervaren.

7.6: We zijn ons bewust van bovenstatelijke risico's die samenhangen met de inzet van technologie, zoals spionage. Bij de inkoop, inzet, evaluatie en monitoring stellen we hiervoor specifieke eisen, zoals ketentransparantie van netwerkapparatuur.

7.7: We betrekken de inzet van digitale infrastructuur in de publiek toegankelijke ruimte in ons beleidsplan informatieveiligheid, waarvoor we onder meer periodiek een onafhankelijke audit laten uitvoeren op (informatie-)veiligheid van de ingezette technieken.

Hoe brengt u de principes in de praktijk?

De Principes beschrijven onze ambities, hoe brengen we die vervolgens in de praktijk? Er bestaan hiervoor al verschillende methodes en handreikingen. De komende jaren zal de VNG deze, samen met medeoverheden, kennisinstellingen en samenwerkingspartners aanvullen en toepassen.

Wilt u bijdragen, heeft u ervaringen om te delen of misschien al een nuttig product? Neem dan contact op via het Kennisnetwerk Data en Samenleving of digitale-ethiek@vng.nl.

Organiseren voor ethiek in de organisatie

[Handreiking Digitale Ethiek](#) – Overzicht van tools, voorbeelden en uitdagingen om ethiek in (gemeentelijke) praktijk te brengen.

[Aanpak Begeleidingsethiek](#) – Gestructureerd gesprek met alle stakeholders om duidelijk te krijgen 'hoe' ethiek een plek krijgt in een initiatief.

Informeren en betrekken Raad en College

[Raadsacademie](#) – Informatie, tools en handreikingen voor raadsleden, met een groeiend aanbod over digitalisering en de rol van lokale politiek, ontwikkeld door de Nederlandse Vereniging voor Raadsleden.

[Raad op Zaterdag](#) – (Digitale) bijeenkomsten voor verbinding en kennisdeling.

In gesprek met Raad / Roadshow – wilt u een gesprek of informatieavond met uw Raad organiseren? De VNG denkt graag mee en kunnen indien gewenst ook een inhoudelijke bijdrage doen.

Contact via digitale-ethiek@vng.nl.

Inkoopvoorwaarden

[Overeenkomstengenerator en GIBIT](#) – Genereert op basis van wat u wilt inkopen (ICT dienstverlening tot een innovatieve 'slimme' technologie) een overeenkomst op basis van de nieuwste inzichten.

Veiligheid, gegevensbescherming

[Informatiebeveiliging](#) – Concrete handreikingen en tools voor (operationele) informatiebeveiliging.

[Privacy en verplichtingen uit AVG](#) – Handreiking voor toepassing van (verplichtingen uit) AVG

[Integrale risico- en privacy-analyse \(IRPA\) tool](#) – Inclusief koppeling met DEDA en bruikbaar voor inzet sensoren- en algoritmeregister.

Communities

[Kennisnetwerk Data en Samenleving](#) – Voer het gesprek over ethiek, data en innovatie met andere publieke organisaties. Deel ervaringen, kritische noten en help elkaar. Met sub-pagina's voor bijvoorbeeld deze Principes en de Dutch Societal Innovation Hub, voor kennisdeling van technologie op het scherpst van de snede.

[Digitale Veiligheid](#) – Voer het gesprek, blijf bij met bijeenkomsten en help met de ontwikkeling van producten rond digitale veiligheid.

[Living-in.EU](#) – de internationale tak van onze community, voor samenwerking en kennisuitwisseling met Europese steden en met een groeiende lijst van schaalbare initiatieven.

Toelichting

Wat is de aanleiding voor de Principes voor de Digitale Samenleving?

Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven, van mensgerichte zorg tot de klimaatcrisis. Innovatieve technologie en slim gebruik van data kunnen hier een belangrijke bijdrage aan leveren. Zoals met simulaties bij de aanleg van woonwijken, sensoren die dynamisch de drukte in een stad bijhouden en slim (her-)gebruik van data voor de gerichte inzet van onderhoud van onze buitenruimte. Technologie helpt zo om overheidsop treden beter te maken én betaalbaar te houden.

Tegelijkertijd roept de inzet van technologie allerlei vragen op. Over wat er technisch allemaal mogelijk is, welke belofte een innovatie zoals een algoritme écht kan waarmaken. Over de beveiliging van al deze complexe, vaak verbonden systemen. En vooral: hoe we technologie inzetten op een manier die wij als maatschappij wenselijk vinden.

"A Surveillance camera and a person living in harmony in a street" by Monet

Op het allerhoogste abstractieniveau noemen we dit 'ethiek', met waarden zoals privacy, autonomie en inclusie. Maar in de praktijk gaat het erover dat inwoners zich op straat onbespied voelen, chatbots hen de juiste kant op sturen en zij vertrouwen hebben in wat de overheid met hun data doet. Kortom, dat we technologie verantwoord inzetten. De afgelopen jaren hebben laten zien dat hier werk aan de winkel is, bij de inzet van technologie door de overheid zelf en bij bedrijven.

In de [Agenda Digitale Grondrechten en Ethiek](#) (hierna: DGE) beschrijven gemeenten wat er nodig is langs drie verhoudingen tussen inwoner, overheid en markt. Zoals sterkere inwonersparticipatie, actieve transparantie over technologie en richtinggevend opdrachtgeverschap naar marktpartijen. Dit vraagt dat deze onderwerpen in de hele organisatie een plek krijgen, van de raadzaal tot de beheerafdeling. In de Uitvoeringsagenda DGE⁷ staat een flinke lijst aan ondersteuningsinstrumenten, van bestuurlijke bewustwording tot de ontwikkeling van inkoopvoorwaarden. Eén zo'n instrument is de continue ontwikkeling van Principes voor de Digitale Samenleving.

Wat willen gemeenten met de Principes bereiken?

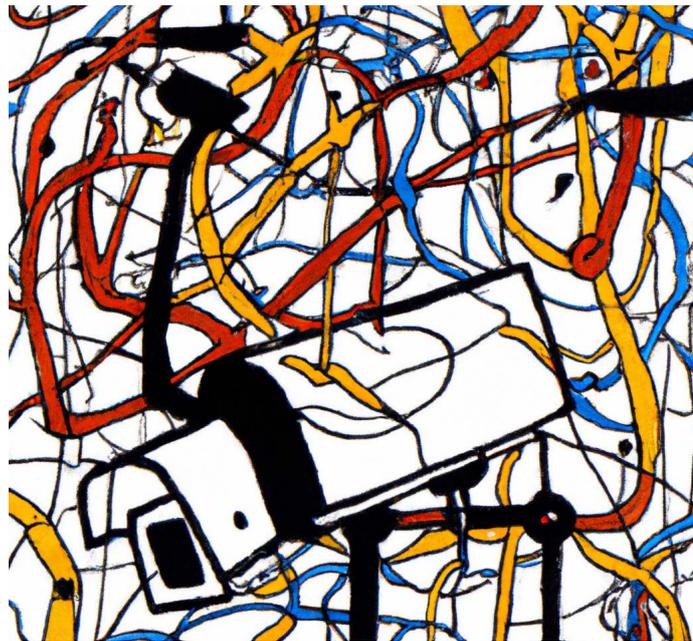
Gemeenten pakken al jaren een voortrekkersrol bij de inzet van innovatieve technologie en datagebruik bij de aanpak van maatschappelijke opgaven. Dit is niet alleen technisch innovatief, maar ook ethisch en juridisch vernieuwend. Lokale overheden constateren namelijk dat de bestaande kaders, van wetgeving tot ethiek, niet tot in detail zijn uitgewerkt en dus niet voor elke situatie voorschrijven wat rechtmatig, verantwoord of wenselijk is. De kaders bieden zogeheten discretionaire of beleidsruimte, die op basis van cases nog moet worden ingevuld door bestuur, politiek en maatschappij. Bij de aanpak van opgaven en specifieke experimenten doen gemeenten ervaringen en inzichten op over de invulling van de ruimte die bestaande (beleids-)kaders bieden, zoals de wenselijkheid van de inzet van biometrische technologie in de buitenruimte.

7 Definitieve versie volgt in december 2022.

Gemeenten willen die inzichten niet voor zichzelf houden, maar breed verspreiden en waar mogelijk als nieuw ijkpunt gebruiken voor de inzet van technologie. Als een 'piketpaaltje' waarmee we de beleidsruimte telkens een stukje verder inkaderen.

De [Principes voor de Digitale Samenleving](#) zijn zulke 'piketpaaltjes'. Gemeenten stelden de eerste versie vast op de najaars-ALV van 2019, op basis van een set ontwikkeld door gemeenten Amsterdam en Eindhoven. Voor het eerst gaven gemeenten gezamenlijk hun ambities en wensen weer over de richting waarop digitalisering en dataverzameling op straat zou verlopen. Dataverzameling voor puur economisch gewin was van tafel, interoperabiliteit en burgerparticipatie kregen een podium.

Met de Principes is dus een beleidsbasis gelegd, die houvast biedt aan gemeenten wanneer zij keuzes maken bij de inzet van innovatieve technologie en data. Ook geven de Principes richting aan het bedrijfsleven, die hieruit kan opmaken welke kant gemeenten de digitale samenleving op willen sturen. En mogelijk draagt het bij aan het vertrouwen van inwoners in overheidsoptreden, door transparant te zijn over de processen en interpretatie die wij bij de inzet van technologie beogen.

"Surveillance camera" by Jackson Pollock

De Principes geven daarin nadrukkelijk de gemeentelijke ambitie en huidige stand van denken weer: er kunnen dan ook geen formele rechten aan worden ontleend. Dat gemeenten de Principes vaststellen betekent ook niet dat zij hier al voor honderd procent aan kunnen voldoen, maar dat zij er gezamenlijk de komende jaren hard aan zullen werken de Principes in de praktijk te brengen. Bovenal geven deze Principes een goede indruk van de visie van gemeenten op onze digitale samenleving en hoe deze veilig, inclusief en in lijn met onze publieke waarden kunnen brengen.

De komende jaren worden de Principes in de praktijk beproefd en verfijnd en zullen ze vrijwel zeker enige verandering ondergaan bij de volgende iteratie. Zo is het ook gegaan met deze set ten opzichte van de Principes uit 2019. Ten opzichte daarvan is er meer nadruk op organisatorische inbedding, de centrale positie van politiek en bestuur, en natuurlijk ethisch denken. Wat hetzelfde is gebleven, is de grote nadruk op het fysiek domein, al zijn sommige Principes natuurlijk prima breder toepasbaar. Het gesprek met inwoner, politiek en ambtenaar zal leren welke kant de Principes zich hierna ontwikkelen.

Hoe verhouden de Principes zich tot het veld en andere (normen-)kaders?

De Principes staan niet op zichzelf, maar zijn onderdeel van een bredere beweging binnen gemeenten en mede-overheden om technologie veilig, inclusief en netjes in te zetten. Hier wordt op allerlei plekken hard aan gewerkt en de Principes ontlene hier dankbaar hun bestaan aan. Een niet-limitatieve lijst van initiatieven, rapporten, handreikingen en samenwerkingsverbanden waaruit tekst en inspiratie is geput, is opgenomen in Bijlage I.

Afwegingskader Rotterdam

De gemeente Rotterdam heeft doorgebouwd op de Principes voor de Digitale Samenleving uit 2019 en in mei het '[Afwegingskader voor sensoren, data-toepassingen en AI](#)' vastgesteld. De inzichten hieruit zijn vervolgens weer zo veel mogelijk direct verwerkt in de Principes.

In het bijzonder zijn wij verheugd met het initiatief van het Ministerie van BZK om tot overheidsbrede ambities

voor de digitale samenleving te komen, in de Werkagenda 'Waardengedreven digitaliseren'. In de werkagenda staat onder meer ambitie van het kabinet beschreven om een interbestuurlijk gedeeld normen- en begrippenkader te ontwikkelen voor publieke waarden en digitalisering. De Principes zijn bedoeld als de gemeentelijke inbreng voor deze ontwikkeling.

Principes in Europa

De VNG heeft in 2020 de principes aangeboden aan Eurocommissaris Vestager, verantwoordelijk voor digitale ontwikkeling ('a Europe fit for the Digital Age'). De Europese Commissie bereidt nu ook een set principes voor, die richting geven aan het werk van haar hoogste organen. De 'European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade' heeft onder meer aandacht voor 'Fair and just working conditions' en een betrouwbare en veilige online omgeving voor publiek debat. De verklaring wordt eind 2023 verwacht en wordt meegenomen bij de ontwikkeling van het gedeelde normenkader in Nederland.

Terwijl dit gesprek loopt nodigen wij uiteraard elke organisatie, van kennisinstelling tot onderneming, uit om hun steun uit te spreken voor de set zoals hij er nu ligt. Zo laten wij zien dat er een breedgedragen wens is voor technologie die veilig, inclusief en vooral verantwoord wordt ingezet.

Hoe zijn de Principes tot stand gekomen?

De eerste versie van de Principes dateert uit 2019 en is gebaseerd op een viertal Principes ontwikkeld door gemeenten Amsterdam en Eindhoven. Bij de vaststelling op de ALV van de VNG is afgesproken dat we de Principes regulier zouden aanvullen en aanscherpen, op basis van nieuwe inzichten.

Tijdens de Corona-crisis hebben gemeenten veel nieuwe ervaringen opgedaan met innovaties en technologie. Het tempo waarmee onder meer biometrische surveillance-technologie zich ontwikkelde en de zorg onder inwoners daarover, was voor gemeenten aanleiding om de Principes aan te vullen.

Binnen de Impact Coalitie Safety & Security, een samenwerking tussen o.a. de Nationale Politie, gemeenten en HSD is dit project opgepakt, mede om grenzen aan de inzet van deze technologie te stellen. In opdracht van de Coalitie heeft Berenschot een brede reeks interviews gehouden en een uitbreidingsset van de Principes uit 2019 ontwikkeld, specifiek gericht op crowd-management.

Het vierde Principe daarbij luidt: transparantie centraal. Daarom is voor deze aanvulling en update van de Principes een open proces gevolgd, met gedurende een half jaar twee rondes van publieke consultatie, waarbij het voor iedereen open stond op iteraties van de Principes te reageren. Hierbij zijn inzichten en kritische noten ontvangen van kennisinstellingen, bedrijven, belangenorganisaties en inwoners (zie bijlage I).

Om de vertaalslag te maken naar de praktijk is nadrukkelijk ook met lopende projecten gesproken, of de geschetste ambities ook uitvoerbaar zijn. In het bijzonder heeft het project [Crowd Safety Manager](#) hier waardevolle inzichten gedeeld.

Op basis van de consultatie bleek dat er behoefte was aan méér dan alleen een uitbreidingsset op de Principes

"Surveillance camera" by Breitenner

uit 2019, maar een bredere update en aanvulling op die versie. Dit resulteerde in een volledig nieuwe versie van de Principes, versie 2.

Bijlage I: Partners en geconsulteerde partijen

De Principes voor de Digitale Samenleving zijn ontwikkeld binnen de Impact Coalitie Safety & Security. Dit is een samenwerking tussen onder meer de Nationale Politie, gemeenten en HSD. Kijk voor meer informatie op www.veiligsmartcities.nl.

De VNG is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de Principes, maar baseert zich daarbij volledig op de inzichten die zijn opgedaan onder haar leden en bij het bredere veld van kennisinstellingen, marktpartijen en inwoners. De volgende organisaties hebben via interviews of consultatie inzicht hebben verschaft of kritische noten geplaatst, waarvoor veel dank:

WRR, Tilburg University, Privacy First, AMS Institute, Erasmus Universiteit, Universiteit Leiden, Universiteit Twente, TU Delft, TNO, Nationale Politie, HSD, Provincies Noord-Brabant, Noord-Holland en Zuid-Holland, Gemeenten Enschede, Eindhoven, Amsterdam, Utrecht, Rotterdam, Dordrecht, Sittard-Geleen, Zwolle, Groningen en Den Haag, CityDeal 'Een Slimme Stad, Zo Doe Je Dat', project 'Crowd Safety Manager', project AI-MAPS, Event Safety Institute, Argaleo, WE-LABS, Axionomic en Johan Cruijff Arena.

In het bijzonder is dank verschuldigd aan: Beryl Dreijer (gemeente Amsterdam), Ran Haase (gemeente Eindhoven), Gerdien Looman (gemeente Enschede) en Max van Meerten (gemeente Den Haag), Gerard Kuijlaars (Nationale Politie), Mark Ruijsendaal (HSD), Prof. Evert Stamhuis (AI-MAPS) alsmede Rosa-May Postma en Lars van Bladel van Berenschot.

Bijlage II: Initiatieven, rapporten, handreikingen en communities

De Principes zijn gebaseerd op inzichten van onze leden, kennisinstellingen en inwoners. Wilt u verder lezen of met hen in contact komen? Kijk dan in deze lijst met initiatieven, rapporten, handreikingen en communities.

Net als de Principes is dit een 'groeidocument': ontbreekt uw initiatief, kennisproduct of community? Laat het ons weten, dan voegen we hem toe aan de online omgeving voor de Principes. U kunt dit laten weten via digitale-ethiek@vng.nl of binnen ons kennisnetwerk Data en Samenleving.

Agenda's, handreikingen en andere documenten VNG

- [Agenda Digitale Grondrechten en Ethiek](#) (8 februari 2022)
- [Agenda Digitale Veiligheid](#) (2020)
- [Digitale Agenda Gemeenten](#) (2020)
- [Handreiking Digitale Ethiek](#) (17 januari 2022)
- [VNG over Informatiesamenleving](#) (z.d.)
- [Tendrapport Informatiesamenleving](#) (2022)
- Selectie trendanalyses:
 - [Trendanalyse 'De Digitale Ruimte'](#)
 - [Trendanalyse 'Registratie van sensoren en algoritmen'](#)
 - [Trendanalyse 'Drukte meten met digitale technologie'](#)
 - [Trendanalyse 'Digital Twins'](#)

Principes, kaders, declarations

- [Cities Coalition for Digital Rights](#) (z.d.)
- European Commission (2022): [European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade EUROCIITIES Principles on citizen data](#)
- Gemeente Rotterdam (12 april 2022): [Raadvoorstel over afwegingskader voor sensoren, data-toepassingen en AI](#)
- Geonovum Handreiking (17 november 2021): [Richtinggevende principes Digitaal Stelsel Gebouwde Omgeving](#) (DSGO)
- Mayor of London (8 oktober 2021): [Public London Charter](#)
- Tada (z.d.): [Het Tada Manifest](#)
- Universiteit Utrecht (april 2021): [Code Goed Digitaal Openbaar Bestuur](#) (CODIO)
- VNG (2019): [Tien bestuurlijke principes voor informatiebeveiliging](#)
- VNG (oktober 2019): [Principes voor de Digitale Samenleving 2019](#)

Rapporten

- Algemene Rekenkamer (26 januari 2021): [Aandacht voor algoritmes](#)
- Autoriteit persoonsgegevens (juli 2021): [Eindrapport en aanbevelingen Smart Cities](#)
- Hooghiemstra & Partners, College voor de Rechten van de Mens (29 juni 2021): [Hoe gemeenten besluiten over algoritmen & mensenrechten](#)
- Nationale Ombudsman (2 maart 2021): [Een burger is geen dataset](#)
- Nesta (17 mei 2022): [When Billboards Stare Back: how cities can reclaim the digital public space](#) (2022)
- Raad van State (28 juni 2021): [Digitalisering: wetgeving en bestuursrechtspraak](#)
- Raad van State (31 augustus 2018): [Ongevraagd advies over de effecten van de digitalisering voor de rechtstatelijke verhoudingen](#)

- Raad voor het Openbaar Bestuur (25 mei 2021): [Sturen of gestuurd worden](#)
- Raad voor het Openbaar Bestuur (9 mei 2019): [Zoeken naar waarheid](#)
- Rathenau Instituut (2017): [Mensenrechten in het robottijdperk](#)
- Rathenau Instituut (2017): [Opwaarderen - Borgen van publieke waarden in de digitale samenleving](#)
- Rathenau Instituut (2018): [Waardevol digitalisering](#)
- Rathenau Instituut (2020): [Raad weten met digitalisering](#)
- Rathenau Instituut (2021): [De stand van digitaal Nederland](#)
- Rathenau Instituut (2022): [Algoritmes afwegen](#)
- Saxion Hogeschool (2022): [Slimmer Samenwerken in de Slimme Stad](#)
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (11 november 2021): [Opgave AI](#)
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (15 maart 2011): [iOverheid](#)
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (28 april 2016): [Big data in een vrije en veilige samenleving](#)

Communities en initiatieven

- [AI voor Multi-Agency Public Safety Issues \(AI-MAPS\)](#)
De ontwikkeling van een ecosysteem van vertrouwen met betrekking tot AI-geassisteerde bevordering van de openbare veiligheid staat centraal in deze ELSA ('Ethical, Legal and Societal Aspects') Lab-toepassing. In verschillende scenario's worden voordelen en waarborgen geanalyseerd tegen de achtergrond van een privaat-publiek-machine-agentschap.
- [CityDeal 'Een Slimme Stad, Zo Doe Je Dat'](#)
De City Deal ontwikkelt, toetst en implementeert instrumenten die nodig zijn om de digitalisering en technologisering van het land zo goed mogelijk te laten verlopen. De deelnemers stellen zich tot doel om processen te veranderen waarmee regio's, steden en dorpen worden ontworpen, ingericht, beheerd en bestuurd, zodat optimaal gebruik kan worden gemaakt van de kansen die digitalisering en technologisering bieden.
- [Crowd Safety Manager](#)
Drukke en onvoorspelbare groepen mensen zorgen in een stad of gebied steeds vaker voor vervelende, ongewenste en zelfs levensgevaarlijke situaties. Situaties waar de Nationale Politie en de Gemeente Den Haag nu nog vooral achteraf op kunnen reageren, met berichtgeving van de boulevardmanager of inzet van de politie of Buitengewoon Opsporingsambtenaren (BOA's). De Crowd Safety Manager is een oplossing waarmee in kaart kan worden gebracht waar drukte gaat ontstaan, zodat groepen mensen in verschillende gebieden makkelijk in goede banen kunnen worden geleid.
- [Digitale Veiligheid](#)
Met de Agenda Digitale Veiligheid draagt de VNG ertoe bij dat de gezamenlijke inspanningen van de Nederlandse overheid doelmatig en doeltreffend zijn. De agenda biedt een handvat om in de komende jaren vorm te geven aan de praktische uitwerking. In deze community delen gemeenten en partners ervaringen en good practices.
- [Dutch Societal Innovation Hub](#)
De Dutch Societal Innovation Hub (DSIH) heeft als doel om steden en regio's te helpen bij de grote maatschappelijke transformaties met behulp van innovatie, digitalisering en nieuwe technologie. Dit doen zij door maatschappelijke uitdagingen op te lossen door samenwerking te vergroten, interoperabiliteit te ontwikkelen en missieprojecten te helpen creëren die aansluiten bij de algemene missie en faciliteren van het netwerk.
- [G40 Themagroep Smart Cities](#)
De themagroep van de G40 verbindt gemeenten, deelt kennis en voert onderzoek uit. Op deze website staat een schat aan informatie.
- [Impact Coalitie Safety & Security](#)
Samenwerken, kennisdelen en innoveren op het gebied van Smart Secure Cities met als maatschappelijk doel het vergroten van de stedelijke veiligheid in Nederland, waarin gemeenten en de politie van elkaar leren met smart society-oplossingen. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan crowd management, inzet van drones voor veiligheid en veilige voorwaardelijke datadeling tussen burgers en overheid.
- [Kennisnetwerk Data en Samenleving](#)
Het Kennisnetwerk is een community voor alle professionals werkzaam binnen gemeenten en andere

(semi)-overheidsinstellingen die zich op verschillende niveaus bezighouden met datagedreven werken. Het Kennisnetwerk streeft ernaar om gemeenten samen te brengen, samen te organiseren, elkaar te ondersteunen en samen te werken en om vervolgens de resultaten met elkaar te delen.

- [Living Lab Sensible Sensor Reyeroord](#)

In Rotterdam is het Living Lab Sensible Sensor Reyeroord uitgevoerd, waarbij in de wijk Reyeroord ervaring opgedaan is met het gebruik van sensoren in de buitenruimte. Dankzij het uitwisselen van kennis en ervaringen zijn alle betrokken partijen in staat om digitalisering van de buitenruimte beter toe te passen.

- [Living-in.EU](#)

Door co-creatie met burgers wil dit initiatief de economische en sociale voordelen van de digitale transformatie naar alle lokale gemeenschappen brengen en een inclusief digitaal Europa implementeren, met krachtige digitale diensten, technologieën, infrastructuren en vaardigheden.

- [Responsible Sensing Lab](#)

Technologieën zoals slimme sensoren kunnen stedelijke uitdagingen helpen oplossen. Maar om welke publieke waarden gaat het bij het verzamelen van data? Het Responsible Sensing Lab onderzoekt hoe maatschappelijke waarden kunnen worden geïntegreerd in het ontwerp van detectiesystemen in de openbare ruimte.

Instrumenten en toolkits

- [Aanpak Begeleidingsethiek](#)

De aanpak begeleidingsethiek is afkomstig uit de werkgroep ethiek en digitalisering van ECP | Platform voor de InformatieSamenleving. Het is een participatieve methode die concrete handvatten biedt om technologie in de praktijk op een ethisch verantwoorde manier toe te passen. De aanpak leidt tot handelingsopties voor de technologie, voor de omgeving waarin die wordt toegepast en voor de mensen die ermee te maken hebben.

- [CityDeal Slimme Stad: Toolbox Slimme Stad](#)

Binnen de City Deal 'Een slimme stad, zo doe je dat' ontwikkelen de deelnemende partijen zelf instrumenten, maar ontwikkelen ze ook een online gereedschapskist waarin tools van anderen worden verzameld. Met tools bedoelen zij instrumenten die focussen op processen die te maken hebben met digitalisering en technologisering van onze regio's, steden en dorpen.

- [De Ethische Data Assistent \(DEDA\)](#)

DEDA is in nauwe samenwerking met data-analisten van de Gemeente Utrecht ontwikkeld en bestaat uit een toolkit die helpt bij het in kaart brengen van ethische kwesties bij dataprojecten, bij het documenteren van het beraadslagingsproces en bij de bevordering van de verantwoording aan de diverse stakeholders en het publiek.

- [Impact Assessment Mensenrechten en Algoritmes \(IAMA\)](#)

afweging om wel of niet een algoritmische toepassing te gaan ontwikkelen. En het IAMA helpt om de gekozen ontwikkeling en implementatie vervolgens op een verantwoorde manier te doen. In het IAMA worden verbanden gelegd met relevante regels, instrumenten en toetskaders op het gebied van algoritmen.

- [In 13 stappen naar maatschappelijke meerwaarde van sensoren](#)

Een stappenplan, ontwikkeld door Provincie Noord-Brabant, om te bepalen of een sensor in de openbare ruimte een maatschappelijke meerwaarde vertegenwoordigt. Daarnaast worden mogelijke vragen bij technische, juridische en ethische afwegingen in de verschillende rollen van de overheid weergegeven.

- [Responsible Sensing Toolkit](#)

Samen met de gemeente Amsterdam ontwikkelde CITIXL deze toolkit, waarbij de belangrijkste afwegingen en dilemma's worden doorlopen die aan bod komen bij het verantwoord inzetten van sensoren in de openbare ruimte. Tegelijk biedt de tool handvatten om een concreet projectplan op te stellen.

- [Tools voor samenwerking bij smart city projecten](#) (begeleidend rapport: Saxion Hogeschool (2022): [Slimmer Samenwerken](#))

Een toolbox met samenwerkingstools voor professionals die werkzaam zijn in het smartcitydomein. De tools kunnen bijdragen aan het opstarten, ontwikkelen, opschalen en beheren van smartcityprojecten.

Verder lezen over digitalisering, checks and balances, ethiek

- Corien Prins (5 april 2016): *Digitale (dis)balans binnen de trias*.
- Herman Tjeenk Willink (2018): *Groter denken, kleiner doen*.
- Kim Putters (2020): *Veranderend sociaal contract vergt steviger burgerperspectief in beleid*.
- Maxim Februari (19 januari 2021): *De macht ligt allang niet meer bij het parlement*.
- Peter-Paul Verbeek (28 april 2020): *Politicizing postphenomenology*.
- Reijer Passchier (1 februari 2021): *Artificiële intelligentie en de rechtsstaat*.
- Reijer Passchier (1 februari 2021): *Artificiële intelligentie en de rechtsstaat*.
- Sennay Ghebreab (2021): *De staat van het internet-lezing*.

**Vereniging van
Nederlandse Gemeenten**

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 83 93

info@vng.nl

november 2022

[vng.nl](https://www.vng.nl)